

Світлана Гузенко, Олександр Спанатій
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна
s_v_g@i.ua

Svitlana Guzenko, Alexander Spanatiy
Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi
National University,
Mykolaiv, Ukraine

ДІАЛОГІЧНІСТЬ СУЧАСНОГО МАСМЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ

DIALOGUE IN THE MODERN MASS MEDIA DISCOURSE

У статті розглянуто проблему мовних засобів вираження діалогічності у сучасному дискурсі мас-медіа. Автор статті доводить, що через створення ситуації діалогу реалізовано текстову функцію впливу на адресата публікації, сформовано єдине когнітивне поле між автором і адресатом повідомлення.

Ключові слова: дискурс, мас-медіа, діалогічність.

The article deals with the problem of language means of expressing dialogue in modern discourse of the mass media. The author of the article proves that through the creation of a dialogue situation a text function of influence on the addressee of the publication has been implemented, a single cognitive field has been formed between the author and the addressee of the message.

Key words: discourse, mass media, dialogue.

У лінгвістиці XXI століття дискурс є предметом наукового дослідження. Цю категорію вивчають у семантичному, функціональному, структурному аспектах багато науковців: Т. А. ван Дейк [11], Д. Шиффрін [12], В. І. Карасик [3], Н. Д. Арутюнова [1], М. Л. Макаров [4], Т. В. Радзієвська [5], К. Серажим [8; 9] та ін.

З позицій формальної, структурно орієнтованої лінгвістики дискурс розглядають як мову «вище рівня речення або словосполучення» [12, 23-25]. Отже, це поняття ототожнюють із поняттям текст, а аналіз дискурсу збігається зі структуралістськи орієнтованою лінгвістикою зв'язного тексту [7, 119].

З позицій функціоналізму поняття дискурс і текст диференціюють. Дискурс трактують як «текст + ситуація». Цей підхід спричинив появу опозицій: дискурс усний і текст писемний; дискурс-процес і текст-структура; дискурс-діалог і текст-монолог [2, 18]. Але, на нашу думку, таке протиставлення не завжди правомірно, адже будь-який писемний текст можна розглянути з позицій діалогічності (кодування – декодування); окремі жанри (доповідь) можна кваліфікувати і як писемний текст, і як публічний виступ.

Поєднує формальний і функціональний підходи трактування поняття дискурс у поєднанні двох аспектів «мовлення + текст». Так, дискурс «розуміється широко – як все, що говорить і пишеться, іншими словами, як мовленнєва діяльність, що є одночасно і мовним матеріалом» [4, 89-90]. Цей підхід здебільшого поширено у філософській, соціологічній та психологічній, а також, останнім часом, і в лінгвістичній літературі. З цієї позиції дискурс може бути монологічним і діалогічним; усним і писемним; його розглядають як процес і структуру.

Термінологічні перетворення привели до змін у сутності використаних методів дослідження. На відміну від лінгвістики тексту, яка зосереджується на суто мовних аспектах побутування тексту, аналіз дискурсу передбачає перенесення акцентів із формально-лінгвістичних характеристик на позалінгвальні чинники його породження в тому чи іншому комунікативному середовищі, за тих чи інших обставин комунікації як соціальної дії. З огляду на це, аналіз дискурсу виступає основним методологічним підґрунтям для дослідження явищ масової комунікації і, зокрема, для вивчення масмедійного дискурсу.

Сучасний масмедійний дискурс у суспільстві відіграє все більш вагомую роль. Періодична преса, радіо, телебачення, сайти, соціальні мережі стали для

переважної більшості громадян єдиним каналом поповнення знань, створення ними в своїй свідомості картини світу. Мас-медіа створюють неабиякий вплив на формування громадської думки, системи переконань сучасної людини. Спостерігають взаємовплив мови засобів масової комунікації і мовної системи в цілому. Дослідники визначають основні ознаки масмедійного дискурсу: «1) групова віднесеність (той, що говорить, поділяє погляди й цінності своєї групи); 2) публічність; 3) діссенса орієнтованість (побудова ситуації діссенса – суперечності, незгоди з подальшою дискусією); 4) інсценованість і масова спрямованість (цілеспрямований вплив на декілька груп одночасно)» [6, 11].

Однією з найважливіших функцій дискурсу мас-медіа є функція впливу, яка може реалізуватися лише через привернення уваги до особистості людини – учасника масмедійного процесу, через створення ситуації діалогу. Саме тому актуальним є дослідження мовних засобів реалізації діалогічності українського масмедійного дискурсу.

Діалогічність як дискурсивна категорія базується на розумінні того, що учасниками дискурсивного процесу є суб'єкти мовлення: автор і адресати, а людській природі притаманний взаємообмін думками, інформацією. Текстова діалогічність має дві сторони – адресність і зворотність (акт у відповідь). З однієї сторони, автор «вказує» читачу напрям руху думки, розгортання змісту тексту. Адресат масмедійного дискурсу сприймає текст на інформативно-змістовому і на прагматичному рівнях, у його свідомості формується зворотна реакція, таким чином виникає своєрідний діалог. Діалогічність у масмедійному дискурсі природно виражено в жанрі інтерв'ю, але і в монологічних текстах теж виявляється ця категорія.

Діалогічність має подвійне спрямування і функціонування: з одного боку це може бути внутрішній діалог автора (т. зв. егоцентричний), з іншого – відкрито комунікативний, що передбачає взаємодію і спілкування з іншою особою.

Вже виокремлено засоби вираження діалогічності на прикладі наукових текстів: ««розмова» з іншою згадуваною особою/особами, ідейними

(теоретичними) опонентами чи однодумцями; порівняння двох і більше точок зору, які, зазвичай, під час аналізу оцінює автор; «розмова» з читачем, залучення його до спільних міркувань, прагнення привернути його увагу до змісту повідомлення; «розмова» зі своїм другим, об'єктивованим «Я» (у тексті вона представлена як діалог-самоаналіз, самоконтроль чи діалог різних логік з метою перевірки доказів)» [10, 47-48].

Проведений аналіз фактичного матеріалу (на прикладі матеріалів видань «Дзеркало тижня» (далі – ДТ), «Український тиждень» (УТ), «Українська правда» (УП) та ін.) переконливо доводить, що для масмедійного дискурсу характерні ці та інші ознаки діалогічності.

Як вже було зазначено, прикладом експліцитного діалогу є інтерв'ю як жанр і як метод отримання фактичного матеріалу. Тобто «розмова» реалізована у форматі «запитання-відповідь» або у вигляді прямої або непрямої мови – цитаті: «Чи могла українська журналістика з самого початку незалежності піти іншим шляхом? ... – Усі могли піти іншим шляхом – і журналісти, і газети, і банкири...» [ДТ, 2017, № 24]. У таких прикладах маркером діалогічності є питальні конструкції, вживання яких передбачає зворотну реакцію. Читач у цьому випадку є «спостерігає» за розгортанням думки, подумки бере участь у діалозі.

Оцінка, виражена в тексті, сприяє створенню спільного когнітивного поля між автором й адресатом, імпліцитно формує діалог. На відміну від наукових та інших текстів у якісній журналістиці майже не зустрінемо оцінки автора, висловленої за допомогою конструкцій, на кшталт, «як слушно зауважив...». Це пов'язано з дотриманням одного з правил журналістської етики про відокремлення фактичної інформації від оцінної.

Дискурсу мас-медіа більш притаманно використання засобів мовного впливу. Одним із таких засобів є залучення до «єдиного» кола співрозмовників за допомогою достатньо широкого вживання займенників «ми, наш» і под., наприклад: «Ми вже ніколи не зможемо перевиховати тих дорослих харків'ян» [УТ, 2017, № 29]; «А зараз ми побачимо, як звучало те публічне «зізнання в

любові» до Польщі, виголошене перед пам'ятником на честь Варшавського повстання» [УТ, 2017, № 28].

Активним засобом сугестії є використання дієслів наказового способу, наприклад: «Тепер спробуємо поглянути на те, що відбулося з економікою окремих регіонів України за останні три роки, тобто порівняно з довоєнними часами» [УТ, 2017, № 29]. У такий спосіб автор залучає адресата до спільної дії, очікуючи на зворотну реакцію – внутрішній діалог.

До спільних роздумів, міркувань залучають і прямі питальні конструкції, які активно привертають увагу. Це можуть бути власне питальні речення: «Чи задумувалися ви, чим нині можна здивувати свою дитину?» [ДТ, 2017, № 24]; питально-риторичні конструкції: «Що стоїть перешкодою на цьому шляху? Яких змін прагне вітчизняна деревообробка?» [ДТ, 2017, № 35]; «Як з'являються міфи?» [ДТ, 2017, № 35]; «Навіщо вам читати про науку?» [УТ, 2017, № 28].

Є приклади, в яких одночасно спостерігаємо і залучення до «єдиного» кола співрозмовників, і риторичне питання: «Чи маємо ми впевненість у наших цінностях, щоб боротися за них аж до кінця? Чи маємо достатньо поваги до наших громадян, щоб охороняти наші кордони? Чи маємо відвагу, щоб зберегти нашу цивілізацію перед лицем тих, хто хотів би підпорядкувати її собі й знищити?» [УТ, 2017, № 28].

Одним із засобів діалогічності масмедійного дискурсу є виклад т. зв. внутрішнього діалогу, в якому питання по суті є риторичним, тобто таким, на яке очікують відповіді від адресата, але далі автор відповідає на нього сам, іноді, також питанням, висловлюючи власну думку і одночасно переконуючи читача, наприклад: «Ви спитаєте, що таке щастя? А чи можна навчити дитину бути щасливим колись в майбутньому, позбавляючи його стану щастя в сьогодні, ... якою вона повинна бути в майбутньому, і як вона повинна вести себе сьогодні?» [УП, 2017, 26.09]; «Хіба зберегти таку колекцію не є державним інтересом? Не будемо заглиблюватися в історію. А втім, чому б і ні?» [ДТ, 2017, № 35]

Яскравим прикладом прояву діалогічності у масмедійному дискурсі також є риторичні звертання, за допомогою яких автор активізує увагу адресата: «Найцікавіше, друзі, ще попереду!» [ДТ, 2017, № 24]; «Українці – читайте!» [День, назва рубрики].

До того ж власне питальні конструкції, питально-риторичні, риторичні звертання, і конструкції «запитання-відповідь» є засобами реалізації комунікативної стратегії створення проблемної ситуації, ситуації суперечності, яка провокуватиме подальшу дискусію чи то внутрішню, чи публічну (в коментарях, на шпальтах газет, на екранах, у соцмережах тощо).

Таким чином, наше дослідження проявів діалогічності у дискурсі мас-медіа підкреслює привернення уваги до мовної індивідуальності як автора, так і адресата. Вживання цієї категорії напряду пов'язано з очікуванням зворотного зв'язку, реакції спільноти на повідомлення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. Москва, 1988. 339 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / отв. ред. Г. В. Степанов. Изд. 6-е. Москва : Издательство ЛКИ, 2008. 144 (Лингвистическое наследие XX века).
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
4. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2003. 280 с.
5. Радзівєвська Т. В. Текст як засіб комунікації / НАН України; Інститут української мови ; відп. ред. М. М. Пещак. Київ, 1998. 194 с.
6. Решетарова І. В. Засоби евфемії в масмедійному дискурсі початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2010. 20 с.

7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716
8. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики) : монографія / за ред. В. Різуна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 392 : рис.
9. Серажим К. Структура публіцистичного тексту: загальні підходи до текстологічного аналізу. Наукові записки інституту журналістики. Київ : КНУ, 2000. Т. 1 (жовтень-грудень). 103–114.
10. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / [под ред. М. Н. Кожинной]. Москва : Флинта, 2003. 696 с.
11. Dijk Teun Adrianus van. Discourse as structure and process. Sage Publications Ltd, 1997. 368 ps.
12. Schiffrin Deborah. Approaches to Discourse. Oxford [u.a.] : Blackwell, 1994. 459 p.

REFERENCES

1. Arutiunova N. D. (1988). Typy yazykovykh znachenyj: Otsenka. Sobytye. Fakt [Types of language values: Evaluation. Event. Fact]. Moscow, 1988, p. 339 [in Russian].
2. Hal'peryn Y. R. (2008) Tekst kak ob'ekt lynchvystycheskoho yssledovaniya [Text as an object of linguistic research]. Moscow : Yzdatel'stvo LKY. 144 p. (Lynchvystycheskoe nasledye XX veka) [in Russian].
3. Karasyk V.Y. (2002) Yazykovej kruh: lychnost', kontsepty, diskurs [Language Circle: Personality, Concepts, Discourse]. Volhohrad : Peremena. p. 477 [in Russian].
4. Makarov M. L. (2003) Osnovy teoryy diskursa [Fundamentals of Discourse Theory]. Moscow : YTDHK «Hnozys». 280 p. [in Russian].
5. Radziievs'ka T. V. (1998) Tekst yak zasib komunikatsii [Text as a means of communication]. Kyiv. p. 194 [in Ukrainian].

6. Reshetarova I. V. (2010) Zasoby evfemii v masmedijnomu dyskursi pochatku XXI stolittia [Means of euphemism in the media discourse of the beginning of the XXI century] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.15. Donets'k. p. 20 [in Ukrainian].
7. Selivanova O. O. (2006) Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: the terminology encyclopedia]. Poltava : Dovkillia-K. p. 716 [in Ukrainian].
8. Serazhym K. S. (2002) Dyskurs iak sotsiolinhval'ne iavysche: metodolohiia, arkhitektonika, variatyvnist' (na materialakh suchasnoi hazetnoi publitsystyky) : monohrafiia [Discourse as a sociolinguistic phenomenon: methodology, architectonics, variability (on materials of contemporary newspaper journalism)] Kyiv. p. 392 [in Ukrainian].
9. Serazhym K. S. (2000) Struktura publitsystychnoho tekstu: zahal'ni pidkhody do tekstolohichnoho analizu [Structure of journalistic text: general approaches to textual analysis]. Naukovi zapysky instytutu zhurnalistyky [Scientific notes of the Institute of Journalism]. Kyiv : KNU. T. 1 (zhovten'-hruden'), pp. 103–114. [in Ukrainian].
10. Stylystycheskyj entsyklopedycheskyj slovar' russkoho iazyka [Stylistic Encyclopedic Dictionary of the Russian Language] (2003). Moscow: Flynta. p. 696 [in Russian].
11. Dijk Teun Adrianus van. (1997) Discourse as structure and process. Sage Publications Ltd. p. 368 [in English].
12. Schiffrin Deborah. (1994) Approaches to Discourse. Oxford [u.a.] : Blackwell. p. 459 [in English].

Стаття надійшла до редакції 25.11.2017 р.
Прийнята до друку 30.11.2017 р.